

Ledarhundarbetets historia och antropologi

Bo Hännestrand

Här ges en sammanfattande redovisning av ett aktuellt projekt om ledarhundsarbete, koncentrerat på människor som är verksamma kring den sk "ledarhunden". Det berör bla gravt synskadade förare med sina hundar, hundtränare, instruktörer, konsulter, skolledare och entreprenörer inom ledarhundverksamheten, men också den allmänhet som påverkar ledarhundarbetet.

Bo Hännestrand är forskare i socialantropologi och ekonomisk historia vid Uppsala universitet.

Mitt projekt "Ledarhundarbetets historia och antropologi" är koncentrerat på människor som är verksamma kring den sk "ledarhunden". Det berör bla gravt synskadade förare med sina hundar, hundtränare, instruktörer, konsulenter och entreprenörer inom ledarhundverksamheten men också den allmänhet som påverkar ledarhundarbetet.

Projektet är inte "handikappforskning" i gängse mening. Begreppet "handikapp" ingår inte i den tillämpade begreppsapparaten utom i en betydelse, nämligen "handikapproll". Ett genomgående tema i projektet är att den sociala omgivningens attityder och reaktioner mot människor med vissa typer av funktionsnedsättningar driver dem att spela "handikapproller". Detta framgår tydligt i interaktionen mellan icke-initierade människor och gravt synskadade ledarhundförare, där de senare ofta möter de icke-initierade som spända, initiativlösa, beroende och tillbakadragna. I samvaro med andra ledarhundförare och med initierade seende är ofta reaktionsbeteendet ett helt annat. De är öppnare, personligare, initiativriktare, aktiva och mer tillmötesgående på ett sätt som inte avviker nämnvärt från människor i allmänhet.

I stället för "handikapp" används begreppet "resursuppsättning". Begreppet är att föredra eftersom

det inte enbart är koncentrerat på den resurs som är bristfällig utan tar hänsyn till andra resurser som individen tränar upp och utnyttjar i större grad för att kompensera den försvagade eller saknade kroppsfunktionen. Hos ledarhundförarna är detta mycket tydligt: hörseln, känseln och lukten tränas upp att delvis kompensera funktionsskadan. Det tränade hundhjälpmedlet är ytterligare en resursförstärkning som medför att ledarhundförarna i många situationer, tex snabba promenader i kända miljöer, är likvärda flertalet seende i kompetens.

Begreppet "handikapp" som ursprungligen lanserades för att komma bort från begreppet med ett negativt stigma: "invalid", "blind", "döv" och liknande har efterhand kommit att bli en stämpel med vars hjälp andra människor omedvetet eller medvetet placerar människor med funktionsnedsättningar i en underordnad kategori. Genom allmänhetens eller beslutsfattarnas attityder eller åtgärder avskärmas ledarhundförarna ej sällan, pga synskadan eller hunden, från rättigheter som är öppna för andra medborgare. Mer förödande för gravt synskadade människor är uppfattningen, att de behöver hjälp med nästan allt. Resultatet är en mängd onödiga ingripanden som förhindrar de synskadade att utveckla egen kompetens. Efter en tid har de lärt sig att de inte kan och därför behöver hjälp. Ett visst stöd i vissa situationer kan vara nödvändigt men ofta tilltros den synskadade, att inte ha kompetens att själv avgöra när han behöver hjälp.

En av ledarhundens främsta uppgifter är att motverka de onödiga hjälpingripandena och att den synskadade går upp i en handicapproll. Mätningar inom projektet visar att antalet onödiga hjälpinsatser är 2 till 3 gånger fler då föraren går med käpp än då han förflyttar sig med hund. Antalet ingripanden varierade dock från 1,6 till 14 gånger fler, beroende på i vilka omgivningar föraren vistades.

Antalet onödiga hjälpinsatser är 2 till 3 gånger fler då föraren går med käpp än då han förflyttar sig med hund.

Undersökningsgrupperna

I projektet har samtliga, drygt 20, ledarhundförare i två län följts mellan 1979 och 1988. Intervjuer har genomförts via telefon, på kurser och i hemmiljö. Åren 1982 och 1987 har samtliga ledarhundförare, 222 respektive 256, i Sverige undersökts. Detta har genomförts utifrån registerkort i samarbete med personalen på SRFs konsulentexpedition för ledarhundfrågor. Dessutom ingår svarsformulären, från 46 procent av Sveriges förare, insamlade under en intervjuundersökning 1985. Som en mindre sidoundersökning har en attitydgrupp bland allmänheten intervjuats. Den består av 22 individer fördelade på de riktnummerområden som länsgruppernas förare besitter. (1, 2)

Attitydundersökningen var i oktober 1988 inte slutförd men styrker ändå iakttagelsen, att allmänhetens uppfattningar om hundarna och förarna är starkt förenkla- de och stereotypa. De flesta i attitydgruppen ansåg att hunden ledde den blinde. Att hävda att föraren kör hunden är mer korrekt. Förflyttning med ledarhund är en komplicerad process där ett informationsflöde hela tiden förmedlas mellan föraren och hunden. Föraren bör under hela körningen ha full kontroll över omgivningen för att kunna ge korrekta order till hunden. 75 till 90 procent av framgången i ledarhundarbetet vilar på föraren.

Alla i attitydgruppen trodde att en synskadad förare kunde ha ett arbete. På följdfrågan om vilka arbeten som kunde vara lämpliga var de tillfrågade tveksamma. Kontorsarbete med hjälp av punktskrift och speciella maskiner svarade några. Länsgrupperna visade i stället att ledarhundförarna var spridda inom många olika yrken: jordbrukare, synkonsulent, massör, fritidsledare, pianostämmare, musiklejare, forskare, journalist, sjukgymnast, kurator, kommunarbetare, växeltelefonist, verkstadsarbetare, ordermottagare, och präst. Ingen hade punktskrift som huvudsakligt arbetsmedium.

Genomgången av alla Sveriges ledarhundförare år

1987 visade att i åldersgruppen 16 till 65 år var 66 procent yrkesverksamma. Detta var betydligt högre än för synskadade i allmänhet men lägre än genomsnittsbefolkningens. Andelen förare med arbete hade dock minskat något sedan 1982 års undersökning. Intressant är omfördelningen inom gruppen, då betydligt fler av kvinnorna och färre av männen hade arbete vid det sista granskningstillfället. Båda dessa förändringar och deras orsaker kommer att följas i projektet.

En utvärdering av ledarhundsverksamheten i Sverige (3), som utfördes 1985, hävdar att över 80 procent av ledarhundförarna i yrkesverksam ålder hade arbete. Detta resultat är alltför högt. Undersökarna feltolkade 1982 års undersökningsformulär från projektet. Dessa borde ha gett en sysselsättningsgrad på 72 procent. Från denna siffra skulle de studerande ha dragits. Istället tillfördes alla nya förare som hade en relativt hög sysselsättningsgrad, samtidigt som alltför liten eller ingen hänsyn togs till de förare som slutat sin yrkesverksamhet mellan 1982 och 1985.

Kunskapsbrist

Attitydgruppen hade en närmast mytisk beundran för ledarhundarna och en nedvärderande uppfattning om de synskadade förarna. Samtalen och iakttagelserna av förarna ger en bild av dessa som väsentligen avviker från attitydgruppens uppfattning, bla beträffande förarnas kompetens och livsinnehåll. Även om attitydgruppen är liten kan nog slutsatsen dras, att kunskapen om ledarhundparet hos allmänheten är bristfälligt.

Beträffande den vetenskapliga världen måste samma slutsats dras. I projektets inledningsskede, 1981 och 1982, gjordes två datorbaserade litteratursökningar i 11 amerikanska databaser med fem amerikanska sökord för begreppet "ledarhund". Medan sökordet för "blind" gav över 12000 svar erhöles här som högst endast 30 relevanta svar. Av dessa var det

De flesta i attitydgruppen ansåg att hunden ledde den blinde. Att hävda att föraren kör hunden är mer korrekt.

bara en handfull som hade någon information att ge till den historiska forskningen. Inget svar bidrog till den antropologiska delen.

Frågeställningar

Av ämnes- och volymmässiga skäl har det varit nödvändigt att dela upp forskningsresultatet i en avhandling (2) och en bok (1) på temana "Ledarhundarbetets historia" respektive "Ledarhundarbetets antropologi".

Den historiska delen är baserad på bla systematisk sökning i latinsk, fransk, tysk och engelsk litteratur, artiklar och konferensuppsatser. Dessutom ingår intervjuer med ett 30-tal representanter för institutioner med ledarhundverksamhet i 14 länder, studiebesök vid ledarhundskolor i Belgien, England, Italien, Norge, Sverige och Tyskland samt intervjuer med äldre förare och andra som deltog i de första svenska försöken.

Fyra frågeställningar bearbetas. Den första behandlar hur ledarhundarbetets historia utvecklats och den funktion hundhjälpmedlet har haft för de synskadade förarna samt hur denna funktion förändrats i takt med samhällets omvandling. Vidare beskrivs dels den långa period då all hundträning genomfördes av de synskadade själva, dels den internationella framtagningen och träningen av hundar och förare som genomförts av olika slags entreprenörer med varierande organisationsformer och dels den svenska utvecklingen inom området.

På interaktionsteoretiska grunder är det möjligt att hävda att ledarhundar bör ha använts redan under antiken men de empiriska bevisen är få och inte motsägsfria. From 1200-talet finns dock relativt många säkra vittnesmål om sådan användning. De flesta vittnesmålen härrör från århundradet efter 1750. Varje tips om primära källor om synskadade människors användning av hundar under historisk tid mottages med tacksamhet.

Den andra frågeställningen berör den internationel-

Ledarhundar torde ha använts redan under antiken.

Gravt synskadade människor hade under 1200-talet en mindre utsatt ställning i samhället jämfört med de hårda och avvisande attityderna under 1500- och 1600-talet.

la hundutbildningen och förarutbildningen. Den organiserade ledarhundutbildningen startades i Tyskland och avhandlingen visar hur kunskapen spreds mellan hundskolorna och därefter från land till land.

Det tredje problemområdet berör hur attityderna mot de synskadade har förändrats under historiens lopp och om det finns förklaringar i traditionen till de attityder som ledarhundförare möter i dag. Gravt synskadade människor hade tex under 1200-talet en mindre utsatt ställning i samhället jämfört med de hårda och avvisande attityderna under 1500- och 1600-talet, vilka var en följd av bla det etablerade samhällets strävan att kontrollera och utestänga de fattiga. Gravt synskadade hundförare är fortfarande stigmatiserade, bla genom synskadan, den vita käppen och hunden, men varför är inte så lätt att belägga. Det förefaller finnas omgivningsfaktorer som är starkt bidragande till gravt synskadade hundförares stigma.

Den fjärde problemställningen gäller metod. Ett försök genomförs att tillämpa ett par socialantropologiska modeller i två teoretiskt präglade avsnitt.

Den andra, antropologiskt inriktade, boken blir den intressantaste. Där granskas inträngande den sociala interaktionen mellan hunden och föraren samt mellan ledarhundparet och den sociala och ekologiska omgivningen. Det konkreta arbetet med hundarna och deras reaktioner på störningar i olika miljöer analyseras. En övergripande problemställning är att finna lämpliga anpassningsformer för hundar och förare som arbetar i för hundarna påfrestande miljöer.

Buller, avgaser och rörliga föremål i dagens stadscentra utsätter både förarna och ledarhundarna för allt större påfrestningar samtidigt som högre krav ställs på att båda skall reagera adekvat i alla situationer. Speciellt pendling mellan stad och landsbygd har visat sig vara mycket påfrestande för hundarna. Jämfört med 1940- och 1950-talets förare har dessutom

dagens ledarhundsförare en större arbetsintensitet och går ofta upp i föreningsliv och i partiarbete i en omfattning som var otänkbar för tidigare generationers synskadade. Det blir lätt så att den tid som föraren ägnar åt hundens skötsel och träning blir mindre. Ökade påfrestningar och minskad tid för hunden är svårt att förena med ett framgångsrikt ledarhundarbete. Hundskolor har internationellt försökt klara detta problem genom att övergå från mjuka och lättdresserade raser till robustare raser, vanligen från schäfrar till labradorer. Mindre intresse har lagts vid den viktiga anpassningsperioden, dvs de första åren en hund vistas i en ny miljö och hos en ny förare. Genom en lämplig och planerad metod under anpassningsfasen borde det vara möjligt att förbättra hundens och förarens förmåga att klara störningarna och minska påfrestningarna i ledarhundarbetet.

REFERENSER

1. *Hännestrand, B:* Ledarhundarbetets antropologi, (Preliminär titel).
2. *Hännestrand, B:* Ledarhundarbetets historia under två årtusenden. Synskadade hundförare, attityder och entreprenörer. (Preliminär titel)
3. Synskadades Riksförbund, Utvärdering av ledarhundverksamheten i Sverige, Enskede, Synskadades Riksförbund 1986 ss 33 o 37.

Världens största sjukhus- fackmässa

Hannover, juni 1989

■ Mer än 1.200 utställare från hela världen visar på ett område av 100.000 m² innovations och beprövade produkter, anläggningar och service för sjukhus, läkarmottagningar och liknande inrättningar.

■ Samtidigt arrangeras den 15:e Tyska Sjukhusdag med fackföredrag, seminarier, fortbildning och podiumsdiskussioner. Kongressens huvudtema är: "På väg mot sjukhus 2000".

■ Informationer om båda evenemangen:

Deutsche Messe AG,
Messegelände
D-3000 Hannover 82
Tlf.: 05 11/89-0,
Telex 9 22 728,
Fax 8 93 26 26

Interhospital 89

15. Deutscher Krankenhausstag
15th German Hospital Meeting
15e Journées des Hôpitaux Allemands
Hannover 6. - 9. 6. 89

Interhospital 89